

tan pregled brojnih koncepata i mislilaca ponekad je plaćena svojevrsnom površnošću obrade. Pitanja i ponudeni odgovori katkada se nižu takvim tempom da onemogućavaju dublju analizu složenih fenomena, a moguće je i da nehotice otvaraju nova pitanja na koja ne nude odgovore.

Unatoč upravo pobrojanim nedostacima, mišljenja sam da je riječ o višestruko korisnoj knjizi. Ona ponajprije može biti vjeran udžbenički suputnik svima onima koji se tek upuštaju u svijet kršćanske etike, neovisno o tom je li riječ o nekom obliku formalnoga ili neformalnoga obrazovanja. Uz to, nije teško zamisliti i kako svećenici, pastori i drugi crkveni službenici na njezinim stranicama pronalaze poticaje za lakšu orijentaciju u svojem svakodnevnom pastoralnom radu, a za koji nedvojbeno znamo da iziskuje često donošenje moralnih prosudbi i dušobrižničko postupanje u etički zahtjevnim situacijama. Naposljetku, kršćanski intelektualci u njoj bi mogli pronaći vrijedne izvore za artikulaciju prepoznatljivo kršćanskoga doprinosa javnomu dijalogu o nizu gorućih pitanja s kojima se sučeljava čovječanstvo prve polovice 21. stoljeća.

Enoh Šeba

Miloš Vulić i Milosav Đoković (ur.), *Beograd i Vatikan: Segmenti diplomatske istorije: Povodom stogodišnjice uspostavljanja diplomatskih odnosa Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Svete stolice (1920–2020)*. Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2021.

Ovu su knjigu priredila te u njoj napisala dva članka dvojica srpskih istraživača školovanih na Univerzitetu u Beogradu (Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, odnosno Pravoslavni bogoslovski fakultet) te na papinskim učilištima u Rimu. Miloš Vulić

završio je studij na sveučilištu Gregoriana (Teološki/Filozofski fakultet i Fakultet društvenih znanosti), a Milosav Đoković na Orijentalnom institutu i Vatikanskoj školi za arhivistiku. Obojica se bave napose izučavanjem povijesti od sklapanja konkordata između Kraljevine Srbije i Svete Stolice 1914. do danas.

Ovdje je riječ je o zborniku radova koji je trebao biti rezultat okrugloga stola pod istim naslovom (nije održan zbog pandemije Covid-19), ali su autori izradili svoje pisane priloge. Obuhvaća članke o raznim vidovima uspostavljanja i tijeka diplomatskih odnosa, a sastavili su ih po tri znanstvenika iz Srbije i Italije: jedan je s područja političkih znanosti, a ostalih pet pripadaju povijesnim (diplomatskim) znanostima. Predgovor je u zanosnom stilu napisao beogradski nadbiskup mons. Stanislav Hočevar.

Slijedi članak Miloša Vulića pod naslovom *Priroda pontifikalne diplomacije: Percepcija njenog teorijskog okvira*. Autor opravdano iznosi i potkrepljuje hipotezu da je u tumačenju papinske diplomacije “potrebno prije svega podrobno ispitati i upoznati samu prirodu papinske diplomacije kroz njene ključne teorijske aspekte” (str. 17). Ta tri aspekta obuhvaćaju teološku osnovu, povijesni razvitak i kanonsko-pravno ustrojstvo.

Politički sustav Svete Stolice defini- ra se kao teokratska izborna apsolutna monarhija. Duhovna i svjetovna vlast prožimaju se, ali svjetovna proizlazi iz duhovne. Papinska diplomacija ima svoj teološki temelj, pa je zato u službi crkvenih diplomata naglasak na duhovnoj sastavnici, koja je iznad svjetovne. Apostolsko načelo papinskoga primata “proizlazi iz petrovske tradicije i činjenice da je apostol Petar ne samo stolo- vao nego i stradao u Rimu te je stoga Rimska crkva ta koja predsjedava u kršćanskom svijetu” (str. 19). Vulić na- vodi mišljenje Františka Dvornika koje

uključuje i politički čimbenik pri određenju rimskoga primata. (Dvornik nije bio isusovac, kako navodi autor, nego češki dijecezanski svećenik i sveučilišni profesor.) Uz misionarsku djelatnost papinskih diplomata bitna je i ona ekumenska. Pritom dijalog zauzima vrlo važno mjesto.

Autor članka donosi i kratak povijesni pregled papinske diplomacije, ističući da je od početka Crkva obnašala svoju diplomatsku službu iz Rima, jer je imala primat u kršćanskom svijetu. Kao takvoj, njoj je “pripadala uloga predvodnice u dijalogu. Ne samo s ostalim crkvama nego i s političkim subjektima” (str. 22). Prema Vuliću najvažnije razdoblje za papinsku diplomaciju bilo je doba kodifikacije međunarodnoga i kanonskoga prava. Na svjetovnom području spominje Bečki kongres 1815., gdje je kodificirano međunarodno pravo, a tu su uključeni i apostolski nunciji, koji su izjednačeni s rangom veleposlanika (“ambasadora”).

Zakonik kanonskoga prava Katoličke crkve iz 1917. jasnije određuje narav i službe papinskih poslanstava. Poslije Drugoga vatikanskoga sabora i napose pontifikatom pape Pavla VI. Katolička crkva otvara se prema svijetu, zauzima se za dijalog među narodima, s drugim kršćanskim denominacijama i općenito s religijama. Diplomaciji je posvetila pozornost i saborska pastoralna konstitucija (ne dekret!) *Gaudium et spes*, te napose apostolsko pismo *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* (1965.). Godine 1983. objavljen je novi Zakonik kanonskoga prava (nastao pod vodstvom Pavla VI. i Ivana Pavla II.), u kojem je početak petoga poglavlja u šest kanona (kann. 362–367) posvećen papinskim poslanicima. O diplomaciji Svete Stolice govori i apostolska konstitucija *Pastor bonus* (1988.). Na vrhu je te strukture Apostolska (Sveta) Stolica, a čine ju rimski prvosvećenik (papa), državno tajništvo

i druge ustanove Rimske kurije. Za crkvenu diplomaciju treba spomenuti i važnost Papinske crkvene akademije, gdje se obrazuju budući diplomati Svete Stolice. Autor ističe da papinska (pontifikalna) diplomacija “uvijek predstavlja jednu crkveno–političku strukturu i da je kroz svoj historijski razvoj nastojala da upravo sačuva ravnotežu između onog crkvenog i onog političkog u sebi, pokazujući da su to dva neodvojiva dijela jedne te iste cjeline” (str. 33).

Članak Rite Tolomeo (Rim) *Konkordatski projekti: Sveta stolica i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Jugoslavija) između dva rata* polazi od konkordata između Kraljevine Srbije i Svete Stolice 1914. (ratificiran od Vatikana 1915., nakon što je već trajao Prvi svjetski rat). No, konkordat nikada nije stupio na snagu: kralj i vlada izbjegli su na otok Krf. Najveći dio članka govori o pitanjima odnosa između Katoličke crkve (odnosno Svete Stolice) i vlasti nove južnoslavenske države. Govori se i o izglasanom konkordatu u beogradskom Poslaničkom domu 1937. godine (166 za i 129 protiv) između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice, unatoč žestokomu protivljenju i prijetnjama ekskomunikacijom Srpske pravoslavne crkve. Taj sporazum ipak nije zaživio: kada je prijedlog trebalo prosljediti do Senata, stigla je vijest o smrti patrijarha Varnave. Nastavljeni su novi protesti u Beogradu i drugim gradovima, sve dok pitanje konkordata nije bilo skinuto s dnevnoga reda ujesen iste godine. Autorica u članku govori o položaju katolika u novoj državi te o višegodišnjim pregovorima za regulaciju njihova statusa. U međuvremenu je djelomice definiran odnos sa Starokatoličkom crkvom 1923., odnosno 1924. godine. Zatim je 1929. usvojen Zakon o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a 1930. i Zakon o židovskoj vjerskoj zajednici. Položaj protestanata ureden

je Zakonom o evangeličko–kršćanskim crkvama, također 1930. godine.

Uspostavljena je godine 1920. Apostolska nuncijatura Svete Stolice u Beogradu s nuncijem Francescom Cherubinijem, a poslanikom pri Svetoj Stolici imenovan je Lujo Bakotić, Srbin katoličke vjere rođen u Senju (vicekonzul poslanstva postao je književnik Ivo Andrić). No, položaj katolika u državi bio je i ostao do kraja nereguliran, a to se je htjelo urediti konkordatom koji nije uspio. Konkordat bi regulirao primjere pitanja crkvene imovine, školstva, sklapanja brakova (između katolika i mješovitih), postavljanje novih biskupa, privilegij uporabe crkvenoslavenskoga jezika za sve dijelove države, status i naziv Zavoda sv. Jeronima u Rimu i dr. Nepotpisivanje konkordata izazvalo je proteste Državnoga tajništva Svete Stolice, kao i katoličkoga episkopata. “U okružnom pismu biskupi su se jadao zbog teške situacije u kojoj se našla Katolička crkva”, želeći da se uredi njezin status koji bi “omogućio joj da nesmetano obavlja društvene aktivnosti i obrazuje mlade. Najteže im je pala upravo činjenica što nije riješeno pitanje katoličkih škola” (str. 60). Dugogodišnji razgovori nisu urodili plodom. “Kraljevina SHS nastala po završetku Prvog svjetskog rata nije bila potpuno ostvarenje projekta ujedinjenja južnih Slavena jer je nisu podržavali svi narodi koji su joj se pridružili” (str. 61). Treba reći da jedan od “najvažnijih aspekata svakako je bilo upravo raznoliko vjersko opredjeljenje. Te razlike neminovno su dovele do unutrašnjih tenzija i političke nestabilnosti [...] To svakako nije išlo u prilog sporazumu koji je trebao definirati pravni status Crkve čiji se poglavar nalazi izvan nacionalnog teritorija. Snažno protivljenje glavnog neprijatelja sporazuma, Pravoslavne crkve, ulilo je snagu protivnicima Konkordata pa su tako zajednički uspjeli u svojoj namjeri,

ali su uticali i na to da katolici, posebno Hrvati prigrle ideju separatizma” (str. 61–62).

Delovanje poslanstva Kraljevine SHS pri Svetoj stolici u prvim godinama po ujedinjenju države (1920–1926) naslov je najdužega članka u knjizi (59 stranica), koji je napisala Radmila Radić (Beograd). Gotovo 12 stranica obuhvaća tekst u podnaslovu gdje govori o diplomatskim odnosima Kraljevine Srbije te prvim godinama Kraljevine SHS i Svete Stolice (1914.–1920.). Autorica ne spominje Državu Slovenaca, Hrvata i Srba iz Austro–Ugarske Monarhije (jer ne spada strogo u temu), a neposredno prethodi nastanku Kraljevine SHS. Ipak, u širem kontekstu bilo bi dobro spomenuti da je pred kraj Prvoga svjetskoga rata 29. listopada 1918. Hrvatski sabor u Zagrebu donio odluku o raskidanju svih državnopravnih veza s Austro–Ugarskom Monarhijom te je istoga dana formirano Narodno vijeće, koje je proglasilo vlastitu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Ona se je već 1. prosinca 1918. ujedinila s Kraljevinom Srbije, s kojom se je nekoliko dana ranije sjedinila Kraljevina Crna Gora. Tako je nastalo Kraljevstvo (Kraljevina) Srba, Hrvata i Slovenaca. S novom kraljevinom Sveta Stolica uspostavila je diplomatske odnose 24. siječnja 1920. godine. Već prethodne godine, 6. studenoga 1919., državni tajnik Svete Stolice kardinal Gaspari poslao je notu otpravniku poslova Luji Bakotiću o priznanju Kraljevine SHS. Od početka se nastoji oko uspostave konkordata kojim bi bila riješena mnoga pitanja u vezi sa statusom Katoličke crkve u državi.

Autorica detaljno opisuje organizaciju i djelovanje poslanstva Kraljevine SHS i njegovih diplomata, kao i onih Svete Stolice. Tu govori najviše o prvim poslanicima Luji Bakotiću, Josipu Smodlaku i Jevremu Simiću, te ostalim službenicima koje je ministarstvo Kra-

ljevine SHS teško dodjeljivalo poslanstvu (financijski i drugi razlozi). To su dva svećenika Nikola Moskatelo i Ante Anić, zatim primjerice Ivo Andrić, Ivan Albert Ilić, Dušan Rešetar, Milan M. Jovanović. Neka imena tajnika ili pisara samo su navedena bez ikakvih podataka, uz jednu napomenu: “Među njima je bilo i onih koji nisu znali talijanski i nisu bili katolici” (str. 119). Kod Nikole Moskatele u podtekstnoj bilješci br. 133 (str. 98) navedeni su neispravni podaci: "Od 1924 [umjesto 1924.] do 1946. radio je kao otpravnik poslova [brisati "socijalističke"] Jugoslavije pri Vatikanu". Pišući o problemima u vezi s postavljanjem svećenika Ante Anića za diplomatskog službenika pri poslanstvu kod Svete Stolice, autorica piše: “Sam Anić je smatrao da ga Sveta stolica nije dobro prihvatila jer je odgovorio na napad jezuita Palmijerija da su pravoslavci vjerski netolerantni” (str. 92). U podtekstnoj bilješci na istoj stranici ispravno se navodi da je svećenik i teolog Aurelio Palmieri bio augustinac (dodajem: kasnije je sveden na laički stalež). Nije jasno odakle onda iskaz da je bio “jezuit” (tj. isusovac, član Družbe Isusove), kada to ne odgovara stvarnosti. On nije pripadao isusovcima, nego jednomu drugom redu Katoličke crkve. Ili je riječ “jezuit” uporabljena u negativnom smislu i s predrasudama, kojim se dotičnoga željelo ocrniti i diskvalificirati zbog njegovih stavova?

Dosta opširno autorica piše o problemima povezanima sa Zavodom sv. Jeronima. Nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije talijanska vlada je zaplijenila imovinu Zavoda. Nastaje borba za vlasništvo i upravu te ustanove. Konačno, Rimskim sporazumom od 27. siječnja 1924. Talijani su priznali “crkveni i nacionalni karakter Zavoda Svetog Jeronima u Rimu” (str. 109). Tada je Kraljevina SHS željela imati što veći udio vlasti i utjecaj na dotičnu ustanovu.

No, “Sveta stolica se čvrsto držala stava o crkvenom karakteru Zavoda i njegovoj isključivoj zavisnosti od nadležnih vjerskih vlasti” (str. 110). To je pitanje bilo od izuzetne važnosti, što je vidljivo i po tom što je budući konkordat ovisio o konačnom uređenju statusa Zavoda sv. Jeronima.

U zaključku autorica piše: “Vlasti u Kraljevini SHS deklarativno su isticale svoju posvećenost održavanju dobrih odnosa sa Svetom stolicom, ali čini se da ti odnosi za njih nisu imali primarni značaj i da u mnogim pitanjima nisu bile sklone popuštanju i kompromisu, štiteći svoje interese po cijenu krajnjeg zaoštavanja odnosa” (str. 120). Stoga su i postojali mnogi problemi u funkcioniranju poslanstva “vezani za nedovoljan broj zaposlenih; njihovu čestu smjenu; nedostatak financijskih sredstava; sporost birokratskog aparata u zemlji [...] ali i nerazumijevanje specifičnosti diplomatske pozicije u kojoj su se nalazili poslanici i način funkcioniranja i rješavanja pitanja kod Svete stolice” (str. 120). Analizirajući pak stavove i postupke Svete Stolice, autorica ističe: “Pored pregovora za zaključenje konkordata, za Svetu stolicu su u prvom planu bili i rješavanje pitanja vezanih za teritorijalnu organizaciju Rimokatoličke crkve u Kraljevini SHS i izbor novih biskupa ‘odanih Sv. Stolici’” (str. 121).

Giuseppe Maria Croce (Vatikan) napisao je prilog pod naslovom “*Divna zemlja, veoma dopadljivi ljudi*”: *Vatikanski bibliotekar u Srbiji (1923–1924)*. Riječ je o francuskom svećeniku imenom Jean-François-Joseph Charon, poznatom kao Cyrille Korolevskij, jer je (iako rimokatolik po rođenju) postao članom Ukrajinske grkokatoličke crkve. Prije toga bio je primljen među melkit-ske svećenike. Želja mu je bila da pođe u misije u Rusiju, no konačno je završio u Rimu kao neumorni istraživač arhiva i biblioteka, “neprestano u potrazi za

novim dokumentima i rijetkim tekstovima kao prilozi za historiju istočnog kršćanskog svijeta” (str. 125). Od 1919. radio je u Vatikanskoj apostolskoj biblioteci, a 1929. premješten je u Kongregaciju za istočne crkve (u pluralu, a ne kao što stoji u tekstu “za Istočnu crkvu”). Pisao je za vatikanske kongregacije o raznim temama, napose iz područja liturgike i kanonskoga prava, dajući velik doprinos vatikanskoj kodifikaciji istočnoga prava te objavljujući mnogobrojne članke za časopise, rječnike i enciklopedije (str. 125).

U razdoblju 1923.–1924. Korolevskij će s budućim kardinalom E. Tisserantom “uzduž i poprijeko preći dobar dio istočne Europe” (str. 126). Cilj im je bio nabaviti za Vatikansku biblioteku važna djela s “balkanskoga” područja, napose duhovnoga karaktera. Dok je Tisserant boravio u Carigradu, Korolevskij je ostao više dana u Srbiji, odnosno Beogradu (srpanj 1923.). U Beogradu je bio opet sljedeće 1924. godine (kolovoz). U ta dva svoja boravka u glavnom gradu Srbije nastojao je još više upoznati tamnošnju literaturu, kao i pravoslavlje općenito. Ovdje spominjem jednu nevjerojatnu netočnost, koja se ne bi očekivala od autoriteta kakav je bio Korolevskij. Za vrijeme kratkoga boravka u Zagrebu 1923. Korolevskij i Tisserant bili su kod grkokatolika, gdje ih je srdačno primio tadašnji rektor Grkokatoličkoga sjemeništa Toma Severović. S njim su služili i svetu liturgiju, a Korolevskij je u svojim bilješkama naveo da je to bilo “u crkvi Srpsko–rusinskog sjemeništa” [!?] (str. 129). Iznenađujuća je i njegova tvrdnja da su vjernici Križevačke grkokatoličke eparhije, različitoga podrijetla i nacionalnosti, učinili “glupost da se izjašnjavaju kao Hrvati” [!] (str. 136). Pod crkvenu jurisdikciju križevačkoga vladike stavljeni su, naime, svi grkokatolički vjernici u novoj državi. Nije jasno kako je Korolevskij mislio da bi se Makedon-

ci iz Makedonije, Ukrajinci iz Bosne i Rusini iz Vojvodine izjašnjavali Hrvatima! Oni to sasvim sigurno nisu činili. Korolevskij putovanjem na Istok nije samo želio kupovati knjige i rukopise, nego je želio proširiti svoje poznavanje pravoslavlja. Pritom je Srbima posvetio posebnu pozornost i naklonost (za razliku od Hrvata).

Članak *Posete najviših jugoslovenskih državnika Svetoj stolici (1920–1944)* napisao je Milosav Đoković (Beograd). U uvodnom odlomku govori o posjetima srpskih državnika Svetoj Stolici od 1878. do 1918. godine. Slijede poglavlja gdje se obrađuju dolasci predsjednika vlada Nikole Pašića (1924.) i Milana Stojadinovića (1937.), regenta kneza Pavla Karadorđevića (1939.), kralja Petra II. Karadorđevića (1944.) i kraljice Marije, koja tada (1951.) i nije više bila kraljica jer je nastala komunistička Jugoslavija. Tu se nalaze još i poglavlja *Pitanje odlikovanja i Kneževo interesovanje za poreklo Kradorđevića*.

Vlada M. Stojadinovića potpisala je konkordat između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice u Vatikanu 25. srpnja 1935. godine. Zatim je Sveta Stolica ubrzavala postupak njegove ratifikacije, ali su Srpska pravoslavna crkva i oporbene stranke činile pritisak da se to ne učini. Nakon pozitivnoga ishoda glasanja u Skupštini 23. srpnja 1937., došlo je do otvorenoga sukoba Stojadinovića i Srpske pravoslavne crkve, pri čemu je ona ekskomunicirala sve koji su glasovali pozitivno. Konačan rezultat svega: konkordat nije došao do Senata i nije potpisan, a Stojadinović ga je skinuo s dnevnoga reda, zbog čega je Sveta Stolica protestirala. Usput podsjećam da je konkordat Kraljevine Srbije i Svete Stolice potpisan u Vatikanu jednoglasno ratificiran u Srpskoj narodnoj skupštini 1914. godine.

Regent knez Pavle bio je dobro gledan od Svete Stolice i od Katoličke

crkve i imao je veći ugled od drugih političara. Nuncij Pelegrinetti izvještava nakon jedne audijencije da je knez “govorio o poštovanju prema Katoličkoj crkvi i prema papi, kao i da se isprave greške koje su učinile jugoslavenske vlade, a ponekad i sam kralj Aleksandar prevaren od nesposobnih savjetnika” (str. 153). Izjavio je “da će sve učiniti za Katoličku crkvu i Svetu stolicu [...] a napomenuo je i o velikom utjecaju koji je imala masonerija, pa čak i na samog kralja” (str. 153).

Uz dokumente povezane s posjetom kneza Pavla Svetoj Stolici nalazi se i pitanje podrijetla Karadorđevića, o čemu se govori u poglavlju *Kneževo interesovanje za poreklo Karadorđevića*. Knez Pavle zanimao se je za pleme Klementi, od kojega možda potječe dinastija Karadorđević. Pleme je imenovano po sv. Klementu jer su njegovi članovi bili kršteni na blagdan toga sveca (to je istražio arhivist u Kongregaciji De Propaganda Fide). U 17. stoljeću Klementi su naseljavali planinski dio Skadarske biskupije. Prema kanonskoj vizitaciji, bilo je ondje u to doba 1.800 duša u 12 sela s franjevačkim misionarima. Turci su uzrokovali njihovu selidbu u Srbiju pod Osmanskim Carstvom, gdje se je dio islamizirao, a drugi prešao na pravoslavlje. Jedan dio plemena otišao je u dio Srbije koji je tada bio pod Habsburškom vlašću, želeći sačuvati svoju katoličku vjeru, no i oni su postali pravoslavci. Neki su s područja oko Rudnika došli u Srijem.

Massimilano Valente autor je priloga *Diplomatska misija “monsinjora namesnika” Džozefa Patrika Herlija u Apostolskoj nuncijaturi u Beogradu*. Autor obrađuje djelovanje mons. Josepha Patricka Hurleya, američkoga biskupa, koji je svoju misiju obnašao od 1946. do 1950. godine. Bila je to teška služba u komunističkoj Jugoslaviji, gdje je Josip Broz želio izigrati Katoličku crkvu, ali se je pravio da želi normalne odnose sa

Svetom Stolicom. Hurley je promatran kao čovjek koji vodi “američku politiku”, pa od vlasti nije bio dobro prihvaćen. Od početka odnosi Hurleya i Broza nisu bili srdačni. Autor donosi podatke koje je Sveta Stolica dala Hurleyu o svakoj pojedinoj biskupiji u Jugoslaviji prije njegova odlaska na dužnost, i posebno o nadbiskupu Alojziju Stepincu. Namjesnikov je zadatak bio da pred vladom štiti interese katolika i izrazi neslaganje s njezinim odredbama koje su se ticale Katoličke crkve. Bitno je bilo to da namjesnik održava česte kontakte s biskupima, “da im pomaže odgovarajućim savjetima i da se pobrine da u svim prilikama postupaju jedinstveno, u skladu sa svojom pastirskom službom i trenutnim potrebama svojih vjernika” (str. 174). Od Državnoga tajništva Svete Stolice dobio je i pitanja, odnosno teme kojima se treba pozabaviti: 1) nastavlja li se nasilni progoni svećenika i koliko ih je ubijeno; 2) kakva je politika u pogledu slobode Crkve u pastoralnim, kulturnim i organizacijskim djelatnostima; 3) kakav je položaj katoličkih škola; 4) kako se odvija vjerska nastava u školama; 5) je li moguće zatražiti ublažavanje represivnih mjera s obzirom na katolički tisak; 6) kako će po mišljenju biskupa izgledati vladina politika prema Crkvi; 7) kakav je odnos svećeništva prema vladajućoj ideologiji i ponovnom radanju nacionalizma; 8) kakvo je ekonomsko stanje nakon odluke o eksproprijaciji. Zbog težine situacije u kojoj se je Hurley osobno nalazio, namjesnik je zamolio da ga Sveta Stolica razriješi službe. Kao njegov nasljednik imenovan je mons. Silvio Oddi, dotadašnji drugi član nuncijature. No on je 1952. bio protjeran, nakon što je Jugoslavija prekinula diplomatske odnose sa Svetom Stolicom zbog imenovanja nadbiskupa Alojzija Stepinca kardinalom.

Ovo je vrijedna knjiga, unatoč ponekih nedostataka i netočnosti ili nepre-

ciznosti. Bit će od koristi onima koji se zanimaju za povijest diplomacije, kao i za bolje upoznavanje temelja diplomatske aktivnosti Svete Stolice i njezinih odnosa s jugoslavenskim vladama u Beogradu, kako kraljevskim tako i komunističkim.

Marijan Steiner

Mirko Nikolić, *Radost Božje riječi*. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, 2024.

Početak godine izišla je iz tiska knjiga *Radost Božje riječi*. Na sebi vlastit način ona usmjeruje pozornost na molitvu. U ovoj godini možda je to upravo prva publikacija te vrste. Ona još više dobiva na svojoj vrijednosti time što je objavljena u godini koju je papa Franjo proglasio godinom molitve. To je on učinio još prošle godine kada je najavio da će ova 2024. godina biti posvećena molitvi kao priprema za sljedeću jubilaru 2025. godinu. Kako svojim naslovom i sadržajem tako i svojim stilom, knjiga se savršeno uklapa u već objavljena slična knjižna djela ovoga autora. Njih je moguće podijeliti u dva niza, koja su raspoznatljiva po svojim posebnim naslovima. U oba niza autor se oslanja na svetopisamske tekstove kako ih u misnim čitanjima donosi crkvena, odnosno liturgijska godina. U prvom nizu autor je prije svega usmjeren na evandeoske tekstove, a u drugom nizu slijedi prva misna čitanja. U oba slučaja autor najprije meditira izabrano misno čitanje kao Božju riječ, a zatim ono što je meditirao zapisuje kako bi to mogao u obliku zapisane meditacije ponuditi svima onima koji žele moliti na sličan način.

Sasvim je razumljivo da je autor izabrao riječ *susret* kao temeljnu nit svojega prvoga knjižnoga niza, jer se u svakoj pojedinoj vjerničkoj molitvi, a napose

u ovoj meditativnoj, ako je uistinu riječ o autentičnoj molitvi, uvijek događa susret između vjernika i Boga. Tu riječ *susret* u naslovu svake svoje knjige prvoga niza autor je želio dodatno pojasniti te tako još jače istaknuti antropološku narav i evandeosku snagu susreta između čovjeka i Boga. Primjerice, to su naslovi: *Ljepota susreta* i *Radost susreta*. Temeljna je nit drugoga niza sintagma *Božja riječ*. Tomu nizu pripada i ova knjiga, druga u nizu. U naslovima ovoga niza autor je zadržao poveznicu s naslovima iz prvoga niza, a to je ona riječ koja dodatno pojašnjava i osnažuje temeljnu nit — susret. U ovom drugom nizu, ta dodatna riječ pobliže označuje sintagmu *Božja riječ*. Kao i u prvom nizu, tako i u ovom, ona usmjeruje pozornost na antropološku i teološku dimenziju Božje riječi. Primjerice, to možemo raspoznati u naslovima *Ljepota Božje riječi* i *Radost Božje riječi*.

Autor je dobar poznavatelj duhovnosti sv. Ignacija i ignacijevske škole, a kao isusovac ostao je vjeran preporukama sv. Ignacija, te u tom smislu u svojim meditacijama uvijek polazi od biblijskih tekstova, u kojima prije svega prepoznaje Božju riječ. U ovoj knjizi, kao što je dijelom istaknuto, on slijedi one svetopisamske tekstove koji su ponudeni kao prva misna čitanja za crkvenu godinu u korizmno i uskršno vrijeme. U pripremi svoje meditacije na temelju misnih biblijskih tekstova, autor knjige *Radost Božje riječi* slijedi još jednu preporuku sv. Ignacija. U skladu s njom, na početku svake meditacije stavlja u prvi plan milost za koju želi moliti. Jedna od takvih milosti svakako je i ona koju predlaže sv. Ignacije u 46. broju svojih Duhovnih vježbi: “da sve moje nakane, čini i djela budu upravljani samo na službu i proslavu njegovu Božanskoga Veličanstva” (DV, 46). Istaknuta milost usmjeruje pozornost na ono što je bitno, odnosno na ono što se uistinu želi medi-